

1/2012 SSKH NOTAT – SSKH REPORTS AND DISCUSSION PAPERS

RESANDE TEORIER KRING JOURNALISTIK

Ullamaija Kivikurus avskedsföreläsning 23.9.2010

Ullamaija Kivikuru

FORSKNINGSINSTITUTET RESEARCH INSTITUTE
SVENSKA SOCIAL- OCH KOMMUNALHÖGSKOLAN VID HELSINGFORS UNIVERSITET
SWEDISH SCHOOL OF SOCIAL SCIENCE, UNIVERSITY OF HELSINKI

SSKH Notat

FORSKNINGSINSTITUTET

*Svenska social- och kommunal högskolan
vid Helsingfors universitet*

1/2012

Resande teorier kring journalistik
Ullamaija Kivikurus avskedsföreläsning 23.9.2010

2012

Ullamaija Kivikuru

Helsingfors 2012

Herr rektor, mina damer och herrar,

Min rubrik kommer från en av mina favoritskribenter, den palestinska författaren och forskaren Edward Said. Said talar om resande eller vandrande teorier, ”travelling theories”. Enligt honom utvecklas teorier alltid som svar till specifika historiska, geografiska, ekonomiska eller sociala omständigheter. Om en teori sedan överförs till en annan miljö, förlorar den en stor del av sin makt och förklaringsförmåga. En revolutionär tankegång på ett ställe kan bli ett elitiskt diskussionstema på ett cocktailparty på ett annat ställe. Said tolkar teorier på ett ganska liberalt sätt – även en färsk tanke duger som en teori. Jag ska göra detsamma. Jag ska reflektera över olika påståenden som har cirklat kring journalistik men som knappast når till teorinivå.

Det är redan en truism att journalistiken är i kris och kaos. Vi har fått motta ett ösregn med dramatiska nyheter om kvalitetstidningar nära konkurs, om konventionella medier som har förlorat sina mottagare till webben, om webbaserade medier som inte har kunnat utveckla webben till en lönsam affär och om allt fler arbetslösa journalister. De mest dramatiska nyheterna har kommit från USA. Kurvorna är lugnare här i Finland, än så länge.

Plattformen har förändrats totalt eller den kommer att göra det. Allt detta betyder att medielandskapet hos oss, och ännu mer i den stora världen, kommer att förändras. Det är klart. Men det som har slagit mig mest är att ganska lite har talats om själva journalistiken, om substansen. Visst måste väl alla dessa dramatiska händelser ha sina konsekvenser även på innehållet? Visst har vi fått höra utrop om att journalistikens död är nära, men sådana har vi hört så ofta tidigare. Eller gäller här den gamla historien om fåraherden som om och om igen ropade ”vargen kommer” så att ingen tog honom på allvar då vargen sedan kom? I alla fall kommer det i framtiden att finnas mer konkurrens, mindre pengar och färre journalister. Vad kommer att hända då?

Revolutionerna börjar sällan i redaktionerna

Vi talar mycket om globalisering, digitalisering, flermedialitet, om sociala medier och om mottagarnas ökade förmåga att delta i journalistiken. Det finns mycket retorik kring allt detta och det sägs att en dramatisk förändring är på väg. Det har till exempel sagts att den enda möjligheten för de så kallade gamla medierna att klara sig i kampen om publikerna är att de ändrar sina budskap från nyheter till åsikter, ”from news to views”. Har vi sett en sådan förändring i vårt medielandskap? Jag skulle hellre påstå att det motsatta har skett. Förmedlingens snabbhet värderas högre än någonsin tidigare och även icke-nyheter och textreklam bakas till nyhetsform för att klara nyhetströskeln. Journalistikens essens, dess substans, har i själva verket knappast förändrats alls. Journalistik tycks vara ett så konservativt och fixerat fenomen att den inte kan ändras lätt. Detta har kommit fram till exempel i världens mest omfattande nyhetsjämförelse Global Media Monitoring Project (GMMP), som utfördes för första gången 1995. Den färskaste, fjärde jämförelsen, arrangerades i november 2009. I den deltog mer än 100 länder. Undersökningens specialfokus riktas på könsfrågor, men nyhetskriterier, källor och vokabulär finns också med. Enligt den senaste undersökningen bestod bara 29 procent av aktörerna i finländsk nyhetsjournalistik av kvinnor. Den globala siffran var ännu lägre, 24 procent. Men mer än av de låga siffrorna är man överraskad av att ingenting förändrats på 15 år – andelen kvinnliga journalister har nog

ökat, i Finland med över 50 procent. Ett annat resonemang är sedan, om journalistiken i sin rapportering borde försöka balansera något som i samhället är ur balans.

Med de ovannämnda beläggen kan man påstå att revolutionerna sällan börjar i redaktionerna. Men hur är det nu, då mediestrukturerna vacklar? Det låter naturligt att vi just nu skulle vända oss till teorier, inte för att direkt hitta lösningar på de stora problemen, men för att fundera på journalistikens plats i världen. Det är hög tid för ”soul-searching”. Men vi har ärligt sagt inte många teoretiska resonemang som kan hjälpa. Vi har påståenden, som har sitt ursprung i journalistikens fascinerande men kontroversiella praxis. Men i stället för att sitta ner och reflektera över dem i denna dramatiska situation har vi forskare – här talar jag uttryckligen om forskare – vänt fokus bort från journalistiken. Ännu på 1980-talet var den akademiska medieforskningen intresserad av journalistik och mediepolitik på ett ganska balanserat sätt. Nu är det medier och speciellt mediekultur som gäller: vi publicerar dussintals artiklar och böcker om tv-underhållning, om reality-tv, om civic media, om medieetnografi. Journalistikforskning har blivit en raritet trots att ”gammaldags” journalistik ännu är huvudkanalen för aktuell information för majoriteten av finländarna.

En helt annan sak är sedan om yrkesmänniskor på fältet alls skulle vara intresserade av vad forskare tänker om journalistikens svåra situation. I medicin och många andra naturvetenskaper baseras praxisen i stor del på forskningsresultat. I journalistiken är situationen helt annorlunda. Yrkesjournalisterna har inga stora förväntningar på forskningen. Det är också sant att forskningen ytterst sällan kan ge direkta råd åt journalister. Men man kunde tänka sig att i sådana situationer som nu råder, skulle det finnas plats för gemensamma möten där man dryftar gemensamma frågor. Den här är en känslig fråga i synnerhet för oss som fungerar som journalislärare. Vi arbetar på samma område, men i skilda burar och budskapen från praktiksidan kan ofta tolkas som hälsningar till elfenbenstornet. Vi tycks leva i två olika läger. Det är synd, och vi är – kanske i båda lägren – hjälplösa. Vi vet inte vad som borde göras.

Medielandskapens mångfald

Journalistikfältet är fyllt av kraftfulla påståenden. Det är naturligt att så kallade vanliga människor har starka åsikter om journalistik, eftersom journalistik i vår kultur är som en möbel i vardagsrummet för dem. Människor använder cirka åtta timmar av sin dag med medierna. Visst kan de då uppfattas som ett slags experter. Det som är mer intressant är att både journalister, experter på mediepolitik och ofta också medieforskare tenderar att falla i samma grop. På något sätt tycks journalistik uppmuntra till skarpa åsikter. Samtidigt tycks de flesta också dela uppfattningen att journalistik är journalistik, likadan var som helst – klart i konflikt med Saids tänkande. Till och med de färskaste manualerna om journalistik och i synnerhet nyhetsjournalistik presenterar fixerade regler om hur man borde bete sig för att producera ”riktig” journalistik. Gamla amerikanska manualer gav råd om hurdana frågor en journalist borde ställa till en stadsdirektör och hurdana till en affärsman. Nuförtiden görs rådgivandet på ett elegantare sätt, men andan är ännu likadan.

Man kan också samla belägg om den här uppfattningen från u-landsbiståndet på vårt område. Vi har försökt överföra våra ideal om journalistik till samhällen där allt fungerar på ett helt annat sätt. Här skulle Said nicka instämmande. Vi i Norden, Tyskland, Holland och Kanada representerar den ”ansvarskännande” eliten bland u-landsvänner. Vi vet vad som är bra för demokratin, och VI vet vilken sort av journalistik som främjar utveckling. VI

bestämde i början av 1990-talet att privata, så kallade fria medier passar bäst i Afrika söder om Sahara där mångpartisystemet var på väg. Vi etablerade små tidningar och radiostationer och lämnade stora nationsomfattande offentliga radiobolag utan stöd och lät dem utvecklas till fungerande radiomuseer. Orsaken var helt enkelt den att bolagen ägdes av staten och den afrikanska staten bedömdes vara odemokratisk. Senare, mot slutet av 1990-talet upptäckte vi lokalradiostationer – så kallade ”community radio stations” – i Afrika. De fungerade utanför statens sfär, och det var bra, för staten ansågs fortfarande vara överlag odemokratisk. Dessa radiostationer fungerar på volontärbasis och programmen är utvecklingsvänliga. Meningen är att lokalradiostationerna skulle ge ”voice to the voiceless”, röst åt dem som inte hade haft någon röst. Igen visste VI vad som var bra för afrikaner. Någoting liknande gjordes i Balkan i slutet av 1990-talet efter konflikterna: det så kallade internationella samfundet etablerade nästan 300 privata radiostationer i Sarajevo, en stad med 250 000 invånare. De flesta dog bort fort men hann förbrylla det balkanska mediesystemet.

I Östeuropa var lokala journalister och medieexperter i början mer än villiga att samarbeta med västerländska donatorer och motta stöd och utbildning för att utveckla privata mediekonstruktioner som påminde om medier i Västeuropa och USA. Yttrandefrihet tycktes ha bara en form och huvudsaken var att försäkra en frihet från det hot som staten antogs representera. Senare blev det någonting som den polska medieforskaren Karol Jakubowicz har kallat ”rude awakening”, en bitter väckning till en situation där kommersialismen fungerar i överkant, västerländska mediebolag spelar ett brutalt spel med de lokala, och journalister är förvirrade över klyftan mellan ideal och verklighet.

I Balkan och i Östeuropa kom hjälpen från de starka i världen, vi från Norden var bara i en biroll, men i Afrika har VI varit mest aktiva – vi som kommer från en kultur med en stark stat och en känsla av att staten, trots sina svagheter, representerar demokrati och finns för att försvara de svaga. Vi som har en lång tradition med rundradioverksamhet, d.v.s. PSB-ideologi med en medieinstitution som visserligen är stor och i offentlig ägo, men som absolut skall främja demokrati och vara alert också när det gäller minoriteternas behov.

Jag försöker inte säga att alla dessa projekt och åtgärder i länder under politisk förändring har gjorts medvetet. Community radio med alla sina resursproblem är ett viktigt försök att revidera den starka huvudstadsfokusering som de flesta u-länderna har. Nej, i de flesta fallen har det varit fråga om å ena sidan iveren att åka i samma buss som alla andra tycks ha val, å andra sidan naivitet vad gäller det komplicerade förhållandet mellan politik och journalistik. Det är också värt att analysera medielandskapet i den så kallade Södern. Vi ser klarare vad som kanske är fel med våra egna medier här hemma. Nu har till exempel EU hittat nytt värde i community media!

Mediernas makt

Spänningarna mellan politik och journalistik har redan existerat i minst 200 år. Det är kanske svårt för oss idag att förstå hur dramatiskt det lät att man med tidningar kunde nå en masspublik i början av 1800-talet. Det var skrämmande. Allt detta kommer fram i tidiga studier om medier och utgivare. Vid slutet av 1880-talet och i början av 1900-talet blev normativa toner ännu starkare, både i Europa och i Amerika. Temana varierade. Några tyckte att medierna inte rapporterade rättvist om ett eller annat ärende. Andra var bekymrade över att det massproducerade ordet i all sin omfattning kunde vulgarisera och sänka

kulturens kvalitet. Kultur- och samhällsforskare var rädda för att man med medier lätt kunde nå till hela befolkningen. Det var fråga om eventuella förändringar i maktpositioner.

Toner av likadana attityder hittar man lätt i dagens ”mediekritiska” kommentarer. Makt-havarna och olika intressegrupper är fortfarande bekymrade över mediernas påverkan, trots att forskningen i medieeffekter har visat lugnande resultat. Ju mer empirisk forskning man har samlat desto klarare blir det att mottagarna inte är spratteligubbar som automatiskt följer vad journalisterna säger, men visst är det också sant att journalistiken i stor del bestämmer publikens dagordning. Medierna kan inte övertala människor att ändra sina åsikter, men medierna kan nog bestämma hurdana saker i samhället som värderas vara så viktiga att människor överlag visar intresse för att utveckla åsikter om dem. Denna dagordning är alltid något anarkistisk: den innehåller både Matti Vanhanen och Matti Nykänen, och många anser att den lättsmälta delen vänder mottagarnas intressen åt ett fel håll.

Rädslan för det massproducerade ordet lever alltså fortfarande. Man har klagat över felaktiga nyhetskriterier, nuförtiden kanske mest över den så kallade tabloidiseringen, d.v.s. personifiering, skandaler och onödiga nyheter. Problemet varierar, men rädslan bakom är densamma nu som vid slutet av 1800-talet då till exempel Alexis de Tocqueville publicerade sina predikningar om högkulturens slut. Det är publiken som makthavarna är bekymrade över. Journalistikens genuina kvalitet är att kunna nå till en masspublik. Det är just det som kallas mediernas makt – och speciellt journalistikens, som fortfarande i den industrialiserade världen anses vara kärnan av medielandskapet, trots att kanske bara 10–15 procent av våra dagars medieinnehåll egentligen består av klassisk journalistik. Kärnan ligger i det att man med journalistik kan nå massor av människor samtidigt med ett budskap. Det är därför man hos oss har tolkat att journalistiken främjar demokrati. Människor kan via journalistik få relevant information om sitt samhälle och således delta i olika aktiviteter som medborgare. Men vi får Matti Nykänen, Big Brother och andra internationella massprodukter på köpet, och vi måste hitta en väg att klara av denna situation.

Tid och rum för journalistik

Journalistik har alltid en förbindelse till tiden, det säger ju redan namnet. JOURNAListik, jour betyder dag på franska, någonting som är bundet till tiden. Ändå är jag inte säker på att denna förbindelse behöver utvecklas till sådana absurditeter som man ofta gör idag i den journalistiska praxisen. Mottagarna blir knappast lyckligare med en diffus nyhet idag, i stället för en avsevärt grundligare presentation i morgon – men de journalistiska organisationerna vågar inte ens tänka på en sådan möjlighet. Med brådska kan det också komma radikala felorienteringar. Den första definitionen av en händelse eller en process förblir ofta en inramning för ärendet också i fortsättningen, trots att allt fler belegg visar ett behov av en omvärdering. Någonting väsentligt har fallit utanför eller man borde helt byta fokus. Men det görs sällan.

Journalistik är egentligen ett djupt kontroversiellt temaområde. Å ena sidan tycks vi tro att det finns en enda form av journalistik som passar i alla samhällen och som ändras enbart med tiden. Å den andra finns det starka bevis på att journalistik är bunden, inte bara till tid utan också till rum, till platsen. Journalistikens främsta funktion är att erbjuda relevant information och att göra det på ett sånt sätt att informationen berör människor som är nära varandra, geografiskt eller intellektuellt. Denna funktion är urgammal men gäller fortfarande. Om journalistiken helt fylls av rykten, skräp och skandaler har den förlorat spelet.

Men om journalistiken förlorar sin förmåga att beröra händer detsamma. Journalistikens fördel har varit att den kan erbjuda sina mottagare information och upplevelser som mottagarna annars inte kunde nå. Publiken har kunnat utvidga sin erfarenhetshorisont. Journalistik har kunnat ge publiken redskap att förstå ”dem” som är annorlunda, inte bara ”oss” som betar sig som vi själva.

Journalisten och forskaren Walter Lippmann konstaterade redan på 1920-talet att journalistiken inte kan fungera utan stereotyper och förenklingar. Men han sade också att man regelbundet borde testa sina stereotyper mot verkligheten. Men hinner vår tids journalistik göra det? Apparaten snurrar ju så snabbt att medarbetarna knappast hinner tänka utan bara förstärker stereotyper. Den brittiske mediesociologen Frank Webster talar om samma sak men med mer avancerade akademiska begrepp. Han talar om en risk att falla i ”presentism”, att försöka lösa problem genom att skaffa kunskap och information enbart om fenomen som pågår samtidigt i samma värld som vi själva lever i. Samhällsvetare har en tendens att göra det och journalister ännu mera. Detta betyder att vi inte värderar historia och långa komplicerade samhälls- och kulturprocesser utan tittar på ytan och drar våra slutsatser utgående från dem.

Också journalistikens beröringsfunktion har en förbindelse till tiden. Då jag arbetade som tidskriftsjournalist i slutet av 1960-talet var tidskriftsjournalistikens roll att erbjuda exotiska upplevelser i ett land där dörrar öppnades åt olika håll och optimism var dagens ord. Samtidigt försökte efterkrigsgenerationen hitta sitt sätt att bo, yttra sig och röra sig. Till och med en möjlighet till massturism hade just börjat med Keihäsmatkat. Tidskrifternas försök att fiska i enighet med tidsandan kunde knappast kallas eleganta eller djupa, men vi försökte hårt. Matti Jämsä började redan på 1950-talet i *Apu* sina galna, banala och våghalsiga dåd och Usko Santavuori hade varit på samma spår. *Radio tekee murren* hette programmet i vilket Santavuori faktiskt slog sönder fönstret till en guldsmedsaffär och räknade hur länge det tog för polisen att komma på plats. Det var walraffande på finländskt sätt (Günther Walraff är en tysk journalist som är känd för avslöjande samhällskritisk journalistik). Min tidskrift *Viikkosanomat* var lite mer elitisk och ville trots det nya revolutionära mediet televisionen, fortfarande tro på den journalistiska reportagebilden. *Viikkosanomat* skickade Caj Bremer och Sakari Räsänen till Etiopien för att beskriva hur kejsar Haile Selassie firade sin födelsedag.

Vi klarare det inte bra. Jämsä och Santavuori nämns antagligen inte i den finländska journalistikens blivande historia, Bremer och Räsänen kanske gör det – förhoppningsvis, för båda har varit ytterst skickliga journalister. Men *Viikkosanomat* dog redan i mitten av 1970-talet.

I våra tider talas det mycket om behovet av emotioner i journalistiken, igen med ganska påklistrade resonemang. Stora rubriker med stora känslor och intima detaljer, närbilder av barn med flugor i ögonen. Uttryckta emotioner blir lätt banala, då man försöker beröra tiotusentals om inte hundratusentals människor samtidigt. Då fastnar man lätt i sådana binära basemotioner som kärlek och hat, vemod och avsmak, skratt och tårar. Och man fastnar också i rutinredskap som används om och om igen. Det syns i synnerhet i katastrofrapporteringen. Rutinerat doserad medkänsla är egentligen inte medkänsla utan voyerism eller tjuvtittande, nästan ett slags obarmhärtighet. Det är viktigt att analysera katastrofrapportering, för en tredjedel av vår utrikesjournalistik består av kriser och katastrofer. Den ger möjlighet till känsloutryck, men hjälper dessa känslor oss att förstå världen? Kanske det motsatta händer: verkligheten döljs under känslomässig rapportering.

Journalistik kommer med sina rutintryck av känslor egentligen ganska nära telenovela-melodramat. En annan av mina favoritforskare, Jesús Martín-Barbéro från Colombia, har konstaterat att journalister inte borde nedvärdera telenovela-genren. Enligt Martín-Barbéro lär telenovela människor att promenera i staden, att samarbeta med varandra i urbana omständigheter. Journalistiken är ju ett urbant fenomen och den har svårigheter att nå till landsbygdsbefolkningen, säger Martín-Barbéro. Man måste välja okonventionella rutter, om man på riktigt vill förstärka sin känslighet gentemot mottagare som är ”annorlunda” och emancipera dem. Martín-Barbéro gör inte skillnad mellan fakta och underhållning såsom den seriösa journalistiken tenderar att göra.

Lite likadana resultat har man fått från olika delar av världen, också från Finland, om invandrarnas mediemottagning. De undviker ofta nyheter och prioriterar serier, drama, underhållning – även underhållning som skrattar åt invandrare. Journalistiken tycks vara så kortfattad och paketerad så att mottagare som inte behärskar samhällets finesser inte kan öppna paketet. Man behöver i själva verket inte mera känslor utan narrativ, berättande som unnar sig att röra från historien till framtiden och inte bara fokuserar på vad som händer just nu. Journalistiken har, från och med Krimkriget på 1800-talet, ofta tolkat presentismen så att huvudsaken är att man kan visa att man har varit på rätt plats i rätt tid. Det är hög tid att fundera på andra lösningar. Problemet är att vi på mediefältet, både journalister och forskare, har placerat informationsfunktionen och beröringen i två skilda kategorier. Informationen har värderats till någonting viktigt, beröringen någonting som man måste tolerera. Men är allt ens i sin ordning på faktasidan?

På sätt och vis fungerar journalistiken i Afrika på ett ärligare sätt än hos oss. Där finns uppenbara svagheter och personkult. Presidenter och ministrar symboliserar samhällsstrukturer som annars är svaga. Men det finns också – avsevärt mer än hos oss – journalistik som diskuterar riktigt stora, aktuella men inte nödvändigtvis dagsaktuella samhällsfrågor – om demokrati, om decentralisering, om medborgarnas rättigheter, om statens roll i samhället, om utbildningens eller socialsektors utmaningar. Policyfrågor – kanske därför att det aktuella inte är så väl utvecklat? Men har vi missat någonting i det hela? Hos oss är det ju mest dagsaktualiteter både i politik, ekonomi och kultur som vår journalistik fokuserar på.

Vi reagerar inte på att det enligt forskningsresultat finns fler och fler nyheter i finländsk journalistik som baserar sig på en källa. Ofta är inte ens den enda källan alldeles respektabel. Ett pressmeddelande har kanske blivit ”neutraliserat” via Finska Notisbyrån, som har förkortat texten och skickat den till alla sina otaliga kunder.

Bakom journalistikens kulisser

Diskussionen kring objektivitet har lugnat sig avsevärt, och kanske det är bra så: objektivitet borde stå som ett ideal men verkligheten är inte alltid objektiv. Man behöver inte fixerade kategorier. Ändå borde vi kanske komma ihåg vad britten Jean Chalaby har berättat om objektivitetens ursprungshistoria. I början av 1800-talet ville brittiska politiker dölja det faktum att politikerna låg bakom praktiskt taget alla stora nyheter i tidningarna. De ville – alltså källorna – att journalister borde skaffa flera källor och inte visa att all information egentligen kom från parlamentet. Det var inte så farligt att tidningarna kanske publicerade oeniga rapporter från parlamentet. Huvudsaken var att man ändå följde parlamentets dagsordning. Vems dagsordning följer den finländska journalistiken i våra dagar med ytterst effektiva och kompetenta pr-avdelningar både i kommersiella bolag och i offentliga

organ? Om man talar om mediernas ökade makt, vems makt talar vi om egentligen? Vem dukar bordet? Sambandet till Edward Saids tänkande finns med i det ovannämnda, men det haltar något. Ändå tror jag att Said skulle vara fascinerad av denna kontrovers. Han är ju känd för sina kontrapunkter. Han ställde motstridiga tankegångar och erfarenheter mot varandra och betraktade dem som två aspekter av ett och samma fenomen. Sådana kontrapunkter har vi dussintals i journalistiken. Maktens vakthund som inte egentligen vet var den borde stå och vem den borde vakta, demokratins medhjälpare som är starkast då den förstärker de existerande maktförhållanden, publikens representant i maktens sfär som konsekvent tenderar glömma bort dom som den borde representera.

Ett annat presentismrelaterat idiom och samtidigt ett kanske lite känsligt ärende i det här huset är journalistikens koppling till språket. Denna förbindelse utvecklades under romantikern Johan Gottfried Herders tid vid slutet av 1700-talet. Kulturen ansågs ha sitt uttryck i språket, språket värderades ytterst högt. Språket ansågs förena och dela upp nationer. Språket var kulturens symbol och pelare. Men vi lever inte på 1700-talet mera. Språket är utan tvekan viktigt för kulturen och speciellt viktigt för en minoritet som är och borde vara alert i att dess operationsområde återstår. Jag påstår ändå att den finlandssvenska journalistiken ändå är – och borde vara – finländsk journalistik, bunden till det finländska samhället och dess säregenheter. Det är förstås på sin plats att följa den svenska diskussionen om journalistik, men ärligt sagt är jag som lärare lite trött på uppsatsjämförelser mellan Dagens Nyheter och Hufvudstadsbladet, SVT och FST5. De är inte rättvisa mot någondera av parterna. Och de är farliga i det att fokuset lätt blir diffus.

Sama toimii toisin päin. Stereotypiat sauna paloi Närpiössä –journalismista ovat suomenkielisellä puolella vahvoja ja epäoikeudenmukaisia. Ruotsinkielisellä journalismilla on paljon annettavaa enemmistöllekin. Suomenkieliset ovat myös ahkeria muistuttamaan, miten hyvin ruotsinkielisten media-asiat ovat – ikään kuin se olisi suomenkielisten ansio. Kiistatta ruotsinkieliset ovat onnistuneet kehittämään itselleen ainutlaatuisen monipuolisen mediamaiseman äidinkielellään. Missä muualla maailmassa 300 000:n hengen vähemmistöllä on tusina sanomalehteä, kaksi radiokanavaa ja yksi tv-kanava? Mutta meillä on saamelaisia, romaaneja, alati kasvava ryhmä venäläisiä, virolaisia, somaleja ja muita uusia vähemmistöjä, jotka ovat erittäin heikkojen mediapalveluiden varassa. Olemme juuri nyt keskellä ala-arvoista journalistista pyörrettä maahanmuuttajien asemasta, myös heidän kulttuurisista oikeuksistaan. Täälläkin eikä vain Afrikassa on ihmisiä vailla julkista ääntä. On itse asiassa hämmäntävää, miten heikoksi todellinen monikulttuurisuus suomalaisessa mediamaisemassa on jäänyt, vaikka totuttautumispohjaa vähemmistöjen tarpeisiin olisi ollut ruotsinkielisen median ansiosta. Tilanne olisi juuri nyt tutkijalle herkullinen: miten linjattomasti suomalainen journalismi hujuu maahanmuuttajia koskevien uutisten perässä, miten se seuraa poliitikkojen puheita kuin tennistuomari, mutta varoo omia sanomisiaan hiiren rohkeudella. Sääli vain, että tutkimuksen mahdollisuudet ovat vähissä. Opetusministeriö ja sisäasianministeriö veivät rasismin ja maahanmuuton monitorointitutkimukselta rahat juuri silloin, kun kysymys rupesi käymään kuumaksi. Kymmenen vuoden sarja katkesi.

I USA, men också hos oss, talas det om medborgarjournalistik. Idén är att medborgarna får möjlighet att tala om frågor som de uppfattar som viktiga, de gör det antingen själva eller via journalistförmedlare. Medborgares dagordning är ofta helt annorlunda än journalisters, som lätt står för nära makthavarna – de kan vara kritiska mot vad politikerna och ekonomibossarna säger, men ändå kommer dagordningen från makthavarna. Den italienska mediepolitologen Paolo Mancini har talat om två palats, som kanske kan vara oeniga, men som

ändå förstår varandras språk, medan det kring båda slotten vandrar massor av människor som inte alls tycks förstå vad palatsherrarna bråkar om. Kontakter med medborgare har nu, med tryck från webben och det utrymme som den unnar åt medborgaruttryck, blivit populära bland journalister. Men makten befinner sig fortfarande på redaktionerna. Det är ännu en lång väg till en något mera balanserad förbindelse: hittills har det varit så att journalistiken inbjuder medborgare att delta, kommentera eller skicka SMS då det passar journalistiken. Kan detta ha någonting att göra med det att den medborgardebatt som böljar på webben ur ett demokratiperspektiv har varit en så bitter besvikelse? Rasism, hatspråk, skällande, identitetsstöld... Egentligen var demokratiforskarnas idé ganska naiv. Man trodde att då människor får nya kanaler att uttrycka sig så gör de det med iver och debatterna blir mångsidiga och alerta. Hur och var skulle människor ha lärt sig detta? Vi har en lång historia av läskunnighet i Norden, men till och med den har blivit avskalad. Man fick ju inte gifta sig utan att visa sin läskunnighet. Men den färskare läskunnighetsforskningen säger att nordborna egentligen lärde sig att följa order, inte att tänka fritt.

Journalistik som på ytan jagar efter allt som är nytt har egentligen en ganska konservativ och fixerad karaktär, också mediebolag som institutioner. Den svenska organisationsforskaren Ulf Lindberg har påstått att hierarkier inom mediebolagen är så skarpa att man kan hitta likadana bara på sjukhus och i armén – trots att man på allmän nivå är kompisar med varandra är det klart för alla vem som har makt i huset.

Det tycks vara starka åsikter som överlever även större renoveringar i journalistiken eller samhället. Man har behövt så många teorier därför att inte en enda har kunnat öppna upp journalistikens grundproblematik, att journalistik har dragit sig bort från olika förklaringsförsök. Kort och grovt sagt finns det dels teorier som analyserar hur journalistiken fungerar i samhället och dels hur journalistiken borde fungera. Empiriska teorier har varit populära. De brukar vara snäva och praktikorierade; de kommer närmare den ”läkarmodell” som journalister kanske skulle tycka om – de säger vad som har varit och ger kanske tips på hur man kunde bete sig bättre. Normativa teorier presenterar vidare filosofiska tankesätt, de bevisar ingenting i sig och brukar bli starkare i förändring. Här har vi också belägg från uländerna från 1990-talet och från USA idag: katastrofstämningen har under de senaste åren producerat starkare tongångar om mediernas funktion i samhället och om medieetik.

I staden väntar journalistiken

Till slut vill jag lyfta fram ett exempel på journalistikforskning. Exemplet gäller inte Wilbur Schramm, James Carey, Stuart Hall eller någon annan av de angloamerikanska auktoriteter som vi alla inom journalistiken känner till. Journalistikforskning och -utbildning började i Finland redan på 1920-talet – avsevärt tidigare än till exempel i Sverige. Men ett av våra problem är att denna forskning är alltför starkt angloamerikansk. Vi är snabba att utveckla våra egna modifikationer utgående från de linjer som har blivit populära i synnerhet i USA. Det har hänt intressanta fenomen också i Europa, men dem har vi ofta missat helt. Jag har därför valt Robert Eduard Prutz. Never heard, vem är han? Trots den angloamerikanska dominansen i vår tids journalistikforskning anses tysken Prutz vara journalistikforskningens fader. Hans *Gesichte des deutschen Journalismus* (1845) talade om journalistik, inte om medieinstitutioner – tidningar eller utgivare – såsom många andra historikers texter under 1800-talet och fram till våra dagar. Prutz analyserade inte heller journalistik som individuella journalisters verksamhet. Han betraktade journalistik som en social akti-

vitet i förhållande med flera andra sociala aktörer i samhället. Han var absolut före sin tid på många olika sätt. Han var en genuin mediesociolog.

Ärligt sagt erbjuder Edward Said och Jesús Martín-Barbero ändå trevligare läsning trots att Said egentligen är mer intresserad av de intellektuella än av journalister och Martín-Barbero – nå, han vill helst tåga till staden med folkmassor från landsbygden. Men i staden väntar journalistiken. Och med journalistiken kommer kontrapunkten som Said älskar. Utbildningsprogram i journalistik brukar vara väldigt tunga med omfattande praktiska kurser som studenterna älskar. Men i min avskedsföreläsning kan jag göra mig opopulär och påstå att det i akademisk journalistutbildning är lika viktigt att bekanta sig med sådana skribenter som Prutz, Said och Martín-Barbero som att läsa yrkesmanualer och debattböcker om dagsaktualiteter. Det finns en förklaring till mitt politiskt inkorrekta konstaterande – jag kommer ursprungligen från litteraturvetenskapen. Men bakom mig har jag mer än 10 års yrkeserfarenhet i journalistik, visserligen föråldrad. Jag påstår att kanalen till publiken öppnar sig genom faktakunskap, men också genom berättande och medkänsla. En smal yrkesorienterad journalistutbildning är också farlig för arbetsgivarna i detta mediekaos som vi lever i. Armé- eller sjukhusordning gäller inte mer.

Vi på universitetet ligger ofta lite efter med vad som händer i mediepraxis. Det måste kompenseras. En universitetslärares plikt är då att lära studenter att lära sig, att ge mer allmänna redskap för yrket. Om vi – eller egentligen ni, mina kära kolleger som fortfarande måste reservera tid också för undervisning i mitten av strategiarbete, visioner, SAP, SoleTM och allt annat vad det nya universitetet råkar ösa på er – om vi/ni kan plantera i studenterna en hunger för att läsa och analysera plus förstås grundfärdigheter i journalistik, har vi/ni lyckats väl.

Ullamaija Kivikuru verkade som professor i journalistik vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet under åren 1997-2010.

Forskningen vid högskolan

Soc&koms sex huvudämnen journalistik, rättsvetenskap, sociologi, socialpsykologi och psykologi, socialt arbete samt statskunskap ligger till grund för forskningen vid högskolan.

Forskningen sker dels inom fyra tematiska områden:

- Journalistik
- Välfärd och samhällsservice
- Utveckling och socialisation
- Hälsa och samhälle

och dels inom två tvärvetenskapliga forskningscenter:

CEREN – Centret för forskning om etniska relationer och nationalism

FO-RUM – Förvaltning, organisation, regional utveckling och miljö

För mer information om forskningen vid Soc&kom gå till

<http://sockom.helsinki.fi/fiss>